

Andrei STRIHAN

Stadiul actual al teatrului israelian*

Doamnelor și domnilor,

Trei dorințe aș vrea să mi se împlinească: 1) să nu vă plictisesc; 2) să nu depășesc timpul acordat; 3) să reușesc să vă înfățișez concentrat stadiul actual al teatrului israelian.

Mă aflu aici la amabila invitație pe care mi-a făcut-o doamna Dorina Lazăr, directorul Teatrului ODEON, fosta mea studentă la IATC, să vă prezint un tablou sintetic al stadiului actual al teatrului israelian.

Aș vrea să știți că șansa de a fi putut continua în Israel profesoratul în domeniul esteticii de teatru, ca și activitatea de cronicar teatral la ziarul de limbă română *Ultima oră* (informația săptămânii) mi-au facilitat posibilitatea de a urmări și de a cunoaște – de-a lungul a trei decenii – drumul parcurs de teatrul israelian.

În Israel, sub egida autorităților municipale, funcționează teatre stabile, de repertoriu: în Ierusalim, Haifa și Bersheeva. În Tel Aviv, centrul cultural al țării, există zece teatre: Teatrul Național, Habima, Teatrul Cameri, Beit Lessin, Gheșer-Podul, Karov, Idișpiel, Țavta, Studioul studentesc, Teatrul Primăriei din Ramat Gan și Teatrul din Iaffo.

În afara acestor teatre, își duc o existență temporară o puzderie de formații, aparținând kibuțurilor sau unor grupuri particulare, care practică cu prioritate teatrul *fringe* (marginal).

Susținerea financiară a teatrelor stabile cade în sarcina Primăriilor respective, a Ministerului Culturii (Habima, de pildă, este unicul teatru la al cărui buget participă cu 65% Ministerul Culturii, la cel din Ierusalim numai cu 40%). Cu preponderență, finanțarea provine din contribuțiile generoase ale unor sponsori, membri ai Comitetelor de prieteni ai teatrului, și, *last but not least*, din abonamentele spectatorilor. Publicul israelian e un public care frecventează cu devotament și drag toate locașurile Thaliei, un public care iartă ușor neîmplinirile în jocul actorilor sau în calitatea textelor, dar care se bucură euforic de realizările meritorii ale dramaturgilor, actorilor, regizorilor, scenografilor, ca de propriile lui succese. Toate premierele, mai ales ale celor patru mari teatre, sunt onorate de *high life*-ul intelectual, politic, financiar și militar, intrând în obișnuitul monden.

Dacă aruncăm o privire retrospectivă asupra istoriei Teatrului israelian în limba ebraică, vom distinge ca trăsătură unică: faptul că el s-a născut înaintea înființării Statului pe pământ străin, adică în Rusia anilor 1918. Un grup de actori evrei ruși a hotărât să pună bazele unui teatru în ebraică la Moscova, pe care l-au numit Habima-Scena, preludiv transformat în Habima Telaviviană odată cu venirea în Țară, în 1928, a unei părți din membrii Habimei moscovite, printre care și viitoarea Doamnă a Teatrului ebraic, Hana Rovina.

În 2008, Habima și-a sărbătorit fastuos cei 90 de ani de existență. Din 1928 și până după terminarea celui de-al Doilea Război Mondial, Habima a dominat viața teatrală în spiritul și metoda lui Stanislavski, împletite cu cea a expresionismului

---

* Conferință susținută de profesorul Andrei Strihan cu ocazia „Zilelor Culturii Israeliene”, organizate de Teatrul Odeon, între 20 și 23 octombrie 2009.

german, introdus de câțiva actori, trecuți prin școala germană de teatru, la întoarcerea lor în Țară. Curente și metode devenite vetuste și insuportabile pentru tinerii artiști care cereau o dramaturgie originală și un nou stil de joc, corespunzător noilor condiții socio-politice din țară și teatrului în general. De aceea, un grup de tineri protestatari, sub îndrumarea regizorului Millo, bun profesionist și minte deschisă înnoirilor, a inițiat înființarea Teatrului Cameri. În cei 60 de ani de când există (1948), acesta a revigorat mișcarea teatrală din Israel.

Apariția lui Hanoch Levin și totodată încurajarea creației sale prin punerea ei integrală pe scenele Cameri, în regia autorului sau a unor regizori care au înțeles noutatea pieselor sale, au contribuit la afirmarea pe plan național și internațional a celui mai dotat autor dramatic al scenei israeliene.

Dramaturgia lui Hanoch Levin a determinat o schimbare de concepție și de construcție a textului dramatic, dar și a metodei și stilului de interpretare actoricească. Un teatru în care poeticul se îmbină cu absurdul în cadrul unui naturalism tipologic israelian. S-a creat astfel un teatru emblematic inconfundabil. Creația lui Hanoch Levin a devenit coloana vertebrală a Teatrului Cameri.

Cu câțiva ani în urmă, cu ocazia unui turneu al teatrului Cameri în România, când a prezentat, la Teatrul Național, admirabilul poem dramatic *Requiem* de Hanoch Levin, cunoscutul actor Moscu Alcalay, în interviul dat revistei Naționalului, spunea următoarele despre Hanoch Levin și despre piesa acestuia *Meșteșugul vieții*, pe care Moscu vroia s-o propună românilor: „oamenii lui Hanoch Levin tânjesc spre fericire, dar, din nefericire, sunt egoiști și de aceea trăiesc într-o permanentă singurătate“.

E vorba de o piesă care se petrece aici, acum, în orice loc, în orice timp, în dormitorul unui cuplu după 30 de ani de căsătorie. Soțul este la capătul puterilor. Viața i s-a prelins printre degete. N-a reușit nimic în viață. Misterele și curiozitatea au dispărut. Știe exact ce gândește și ce o să spună peste o clipă nevasta lui. Patul nu mai este o atracție. Singura soluție ar fi să fugă. Unde? Ce să caute? Ce să găsească? Ea, care l-a slujit 30 de ani, i-a crescut copiii, s-a dat deoparte ca el să meargă înainte, nu-i poate oferi azi decât un singur lucru: un ceai. Dacă el fuge, cum o să dea ea ochii cu copiii, cu vecinii, cu prietenii? Tot ce vrea este ca bărbatul ei, în care a investit 30 de ani de viață, să nu o lase singură. Vrea înapoi cei 30 de ani pe care i-a irosit. Când, în sfârșit, soțul înțelege că nu are unde să fugă, într-un acces de furie, cade răpus de o criză de inimă, iar soția sa care l-a slugărit 30 de ani, nu-și reproșează decât un singur lucru. Hanoch Levin încheie piesa cu următorul text:

„Nu muri, Iona, nu mă lăsa, Iona. Trebuie să îmbătrânim împreună. Nu e drept să lași totul pe umerii mei. Nu am putere singură. Iona, trezește-te, se crapă de ziuă. Poarta ruginită a atelierului vieții se deschide, scârțâie, trezește-te, Iona. Vino să terminăm împreună *meșteșugul vieții*“ (subl. ns.).

La Cameri, în cele cinci săli, se joacă tot anul, fără întrerupere. Întemeietorii teatrului și-au dorit un repertoriu format din piese originale. L-au avut și l-au jucat. Câțiva dramaturgi israelieni formați de Cameri sunt azi colaboratori de ținută, cu frecvență anuală în repertoriul teatrului.

Un succes vizibil a realizat Cameri în montarea dramaturgiei clasice – într-o perioadă anterioară în suferință vizibilă. Dramaturgia clasică e montată astăzi în adaptări calificate și în noi traduceri potrivite ritmului limbii curente ebraice. Cu voia dumneavoastră, aș aminti *Antigona* lui Sofocle, în direcția de scenă a unuia dintre cei mai subtili regizori ai dramaturgiei clasice, Hanan Snir. Un spectacol de tensiune

emoțională, pe scenă și în sală, și fără pierderea niciunei frânturi din ideea esențială a capodoperei lui Sofocle.

Un alt exemplu este recentul eveniment spectacular *Omul cel bun din Seciuana* de Brecht, adaptat în versiune muzicală (compozitoarea, Keren Peles, nepoata unor evrei din România). O piesă pusă în scenă de Ben Mose, un tânăr regizor foarte talentat, cu o fantezie debordantă, într-un ritm amestecat, transformând o piesă plictisitoare într-o reprezentație vie, colorată, alertă, căreia îi prevăd o longevitate de cel puțin 500 de spectacole.

Repertoriul celor cinci săli de care dispune Cameri manipulează un număr de cca 37 premiere pentru cele patru săli, a cincea sală fiind rezervată Café-teatrului, dedicată lansării tinerelor talente din dramaturgie, actorie, regie, unde adeseori pot fi văzute spectacole de înaltă calitate artistică. Cam 100 spectacole din afară pe an. Pentru contribuția adusă în domeniul culturii, Teatrul Cameri a primit cea mai înaltă distincție, „Premiul Israel”.

O trăsătură comună teatrelor din Israel este faptul că în fruntea teatrului, ca director, se află de obicei o persoană instruită în domeniu, de profesie, fie dramaturg, fie regizor sau actor. Din conducere mai fac parte un dramaturg și un director artistic ai casei, numiți pe o perioadă mai lungă, pentru stabilitatea politicii teatrului.

★

Un moment care a schimbat peisajul teatral în Israel a fost apariția teatrului bilingv ruso-ebraic, Gheșer-Podul.

Poveste neverosimil de adevărată. În ianuarie 1991, în plină desfășurare a Războiului din Golf, la Tel Aviv ia ființă teatrul bilingv, Podul. Teatru cu un rol important, cu efecte benefice asupra vieții teatrale din Israel, amintind pe cel avut la începuturi de Habima.

În 1990, Israelul cunoaște una dintre cele mai mari imigrații din istoria sa. Un milion de oameni proveniți din fosta Uniune Sovietică se stabilește în Israel. Între aceștia, un număr însemnat de intelectuali, oameni de știință, oameni de artă, muzicieni, instrumentiști, cântăreți, actori, regizori, scenografi, majoritatea având un palmares bogat la activul lor. Pe ordinea de zi a Instituțiilor însărcinate cu absorbția acestor imigranți figura un teatru menit să satisfacă exigențele culturale ale acestei mulțimi de nou-veniți, mari iubitori de teatru.

Conducerea artistică este încredințată fostului director al Teatrului de Dramă din Sank-Petersburg, elev al reputatului regizor Tovstonogov, regizorul Evgheni Arie. Într-un timp record, Evgheni Arie obține un succes remarcabil la publicul israelian și o faimă internațională fără precedent. Ziarele de mare tiraj reacționează ca în fața unui fenomen al naturii: „Gheșer este cel mai profesionist teatru din Israel”, scria cotidianul *Idiot ahronot* – „Ultimele știri”.

Ceea ce a avut un efect stimulant – pe alocuri și de invidie omenească firească – asupra teatrelor israeliene, obligându-le să-și înnoiască atât stilul de joc, cât și concepția regizoral-scenografică. De altfel, un asemenea proces în curs de realizare începuse cu câțiva ani înainte, determinat de apariția și influența unor regizori formați în țară și în străinătate, reprezentând o forță de șoc întru modernitate. Numim în acest sens pe Ilan Ronen, directorul artistic al Habimei, Hanan Snir, Omri Nițan, director artistic al lui Cameri, Hilel Mittelpunkt, dramaturg și director artistic al Teatrului Beit Lessin, I. Weingarten – specialist în teatru psihologic, I. Lewinsohn – specialist în spectacole muzicale, și mai aproape de noi, tinerii Dedi Baron și Ben Moșé.

Întorcându-ne la cele spuse mai înainte, aş vrea să precizez că într-o societate multiculturală, cum este cea israeliană, şi în condiţiile unei recunoaşteri internaţionale atât de rapide, Gheşer putea să existe jucând numai în limba rusă, pe care actorii săi o stăpâneau la perfecţie. Membrii Companiei au hotărât altfel, cu înţelepciune. Nevrând să rămână la un statut de imigranţi, de Ghetto, au optat pentru integrarea în cultura israeliană, învăţând cu hărnicie şi repede ebraica.

Începând cu *Cazul Dreyfuss* de Claude Grumberg, urmat de *Viaţa domnului Molière* de Bulgakov, toate spectacolele erau jucate în ebraică şi rusă. La Festivalul Internaţional de la Ierusalim (iunie 1992), aplauzele frenetice ale spectatorilor la încheierea reprezentaţiei cu *Viaţa domnului Molière* omologau, în fapt, decizia Teatrului Gheşer-Podul de a se integra în viaţa culturală a Israelului.

Această opţiune, transformată în practică obişnuită, va conduce la recunoaşterea oficială a Teatrului Gheşer (1993) ca parte inseparabilă a culturii israeliene. O nouă mărturie a evoluţiei procesului de integrare a teatrului l-a reprezentat spectacolul cu *Don Juan* de Molière (mai 1998) în regia lui Evgheni Arie, cu un ansamblu format din tineri israelieni, absolvenţi ai şcolilor de teatru şi ai Facultăţii de Arte – Universitatea Tel Aviv. O garnitură nouă de actori, „un grup israelian reprezentând – după spusele regizorului Evgheni Arie – evoluţia firească a procesului de integrare a Gheşerului în peisajul teatral israelian...”, dar totodată şi interesul crescând al tinerilor actori israelieni pentru metoda artistică deosebită practică la Teatrul Gheşer.

Astăzi, aproape jumătate din trupa teatrului e formată din aceşti tineri actori israelieni.

★

Şi acum trec la câteva aspecte privind contribuţia israelienilor originari din România la dezvoltarea teatrului israelian.

Din proprie experienţă ştiu, ca un lucru deja dovedit, cine a trecut prin şcoala românească de teatru, cine şi-a făcut ucenicia la maeştrii artei scenice româneşti rămâne marcat pentru toată viaţa cu însemnele unui stil de joc inconfundabil, de sinceritate şi eleganţă, dar şi cu o credinţă fanatică în misiunea nobilă a acestei forme de existenţă, umană prin excelenţă.

Aţi avut ocazia să cunoaşteţi, în persoana actriţei Lia König, pe una dintre beneficiarele acestei şcoli de care se mândreşte şi prin intermediul căreia talentul ei a ajuns pe culmile creaţiei actriceşti, ca prima Doamnă a teatrului ebraic din Israel, fiind onorată cu cea mai înaltă distincţie, *Premiul Israel*, şi cu titlul de *Doctor honoris causa* a Universităţii Tel Aviv. Lia König e una dintre cele mai populare personalităţi actriceşti din ţară. Pe scurt, e o forţă a naturii. Nu rareori i s-a întâmplat să joace într-o săptămână în şase spectacole diferite ca structură şi gen.

Crescute în spiritul şcolii româneşti de teatru sunt şi cele trei actriţe de clasă: Gitta Munte, eleva Beatei Fredanov (la Cameri), Rosina Cambos, eleva lui Octavian Cotescu (tot la Cameri) şi Tatiana Olier, eleva Sandei Manu (la Habima şi profesoară de actorie la Seminarul kibbutzurilor). Actriţe apreciate de public, ca şi de criticii teatrali – în general extrem de exigenţi, chiar duri faţă de actori – în jocul acestor actriţe sunt exprimate cel mai concludent trăsăturile specifice şcolii româneşti de teatru.

Nu de mult, a părăsit scena vieţii popularul actor Moscu Alcalay, societar al Habimei, fostul student al marelui G. Timică, pe care îl purta cu recunoştinţă în sufletul său. A jucat în toate genurile, printre ultimele roluri – un excelent şef de gară, din piesa *Steaua fără nume* de M. Sebastian, la Teatrul Karov, condus de

mai tânărul coleg, despre care vreau să vă vorbesc acum: Nicu Nitai. În România cunoscut sub numele de Nicu Iacob. Absolvent al Institutului de Teatru și Cinematografie „I.L. Caragiale”. După scurte apariții în teatru și în film, Nicu Nitai emigrează în Israel, cu aproape 50 de ani în urmă. Fire independentă, nevoia lui de a se simți liber îl determină să practice un teatru individual, personal, desfășurat în case particulare, în cafenele, cu un repertoriu adaptat după Sofocle, Sartre, Camus, ajuns la un număr astronomic de reprezentații.

În urmă cu câțiva ani, sprijinit de Primăria Tel Aviv, înființează Teatrul Karov (Aproape) în incinta Stației Centrale de Autobuze din Tel Aviv; două încăperi comode și, din daruri, mobilierul, fotoliile necesare. Un teatru care creează de la intrare o atmosferă intimă, un foaier cu măsuțe și scaune comode, unde poți fi servit cu băuturi răcoritoare. Trupa nu este formată din actori permanenți. Sunt câțiva actori cu renume, pensionați, și tineri selecționați temporar de directorul, regizorul, adaptatorul, actorul și uneori dramaturgul Nicu Nitai, și pregătiți de acest om de teatru polivalent, cu rezultate spectaculoase. Spectacolele lui se disting prin inventivitate, coerență artistică și imaginație, aplicate la un repertoriu relativ restrâns în care își pun semnătura Cehov (*Duhul pădurii*), Brecht (*Un om egal un om*), Sartre (*Muștele*), Mihail Sebastian (*Steaua fără nume*), Albert Camus (*Căderea*), Matei Vișniec (*Istoria comunismului povestită pentru bolnavi mintali*) și memorabilul spectacol cu *Oedip la Colonos*, în care excelează actorul Nicu Nitai, în traducerea, adaptarea și regia aceluiași artist, din care vom vedea acum un fragment filmat din finalul reprezentației.

La capitolul contribuții românești trebuie să-i numim și pe Trixi Abramovici (Beit Lessin) și Bebe Bercovici (Habima), veniți după 1989, mi se pare, adaptați destul de repede la atmosfera, la mentalitatea israeliană. În jocul lor, și ei dezvăluie influențele școlii românești în care s-au format. Interpreții renumiți, proveniți din România, precum I. Bodo, Iancu Halperin, Anabella, Monica, sunt „fruncea” Idîșpiel-ului, din care lipsește la apel admirabilul Carol Marcovici, plecat prea timpuriu în lumea tăcerii.

Între interpreții de reputație națională, veniți de mult din România sau născuți în Israel din părinți originari din România, care până nu de mult și-au ascuns rădăcinile românești, dintr-o prejudecată total neîntemeiată, am plăcerea s-o amintesc pe Sandra Sadé (recent revenită la Habima), interpretează la fel de bună în comedie ca și în dramă; pe Rami Baruch (părinți din Bacău), unul dintre pilonii Teatrului Cameri, și dintre interpreții cei mai fideli ai personajelor lui Hanoch Levin; Alexandru Peleg, societar al Habimei, cu studii în Franța, Mihael Kosh, Simon Levari, actor independent, fost director al Arhivei de Teatru a Universității Tel Aviv, Gh. Miletineanu, regizor și profesor la Școala superioară de arte „Beit Zwi”, Mihaela Lica, scenograf și regizor. În fruntea unei populare emisiuni TV, „S-a născut o stea”, se află actorul Zwi Adar, născut în Israel din părinți veniți din România.

*

Repertoriul teatrelor, ca și în alte țări, cuprinde piese originale. La acest capitol, dramaturgia israeliană e în evident progres, prin tematică, relații de familie, probleme psihologice ale tineretului, consecințele tensiunilor politice, sociale, militare și religioase asupra individului. Piese scrise de dramaturgi talentați care furnizează cu regularitate teatrelor (în special Teatrului Beit Lessin, principalul promotor al dramaturgiei originale) texte bine scrise, drame și comedii, baza unor spectacole de succes.

În afară de Hanoch Levin și-au pus amprenta literar-dramatică autori precum Nissim Alom, Joseph Mundi și, în viață, Iehosua Sobol, Hilel Mittelpunkt, Șmuel Hasfari, Anat Gov, Savion Libreht, Edna Maza, Tamir Greenberg, în continuu progres profesional.

În alcătuirea repertoriului se remarcă ponderea importantă a pieselor americane, *musicaluri* și, în ultimul timp, adaptări după filme de succes americane și englezești. Ieri a avut premiera la New York sau la Londra, poimăine se pregătește premiera la Habima, Cameri sau Lessin.

Traducătorii israelieni și adaptatorii au de lucru tot anul. Fiind profesioniști de mână întâi, ei asigură spectacolelor texte scenice competente și eficiente.

Câteva cuvinte despre sursele care furnizează materialul uman teatrelor. Actori, regizori, scenografi, creatori de costume, ilustratori muzicali. Facultatea de Arte Frumoase, Universitatea Tel Aviv, formează în special scenografi, creatori de costume și ilustratori muzicali. Mai puțin regizori și actori. De ce? Fiindcă Facultatea de Arte (Teatru, Arte Plastice, Secția de critică) are un program de studiu universitar în care partea practică este defavorizată în favoarea laturii teoretice. Corpul didactic, în marea lui majoritate, nu e constituit din cei mai reprezentativi regizori și actori ai scenei ebraice. Predau oameni bine pregătiți teoretic, dar lipsiți de experiența practică a scenei.

Principalul furnizor al teatrelor este Școala superioară de Arte „Beit Zwi” („Casa cerbului”), cu sediul în orașul limitrof Ramat Gan, cu un program istovitor, dar eficient. Actorii Habimej, Cameri, Beit Lessin, sau din Haifa, Beersheba provin din această „școală-fabrică de histrioni”.

Cazul recent al absolventului acestei școli, Itai Tiran: descoperit de directorul artistic al Teatrului Cameri și distribuit în *Hamlet*. Rol împlinit în mod cu totul excepțional. Un succes răsunător în viața teatrală a țării. Tânărul e angajat. De atunci, a jucat în câteva spectacole de greutate, în roluri diferite ca gen, în Feydeau, în tragedia după piesa lui Ibsen *Petrecerea de la Solhong* (1856), în rolul lui Mozart din *Amadeus* de Peter Shäffer. Toate interpretate cu brio. Exemple asemănătoare s-au petrecut și în cursul anului trecut.

Desigur, sunt destule aspecte pe care le prezintă teatrul israelian, ca de pildă: relațiile cu lumea teatrală din Europa, din România.

Dar trebuie să fim fideli măsurii grecești: nu vreau să depășesc timpul acordat. Nu pot, însă, să închei, fără să aduc prinos de recunoștință școlii românești, IATC, unde am predat 26 de ani, iar ca unul care am beneficiat de roadele experienței pedagogice, să aduc elogiul meu maeștrilor și pedagogilor exemplari pe care am avut bucuria de a-i cunoaște. Celor care au dat strălucire, deopotrivă, teatrului și școlii românești de teatru: Nicolae Băltățeanu, G. Timică, Aura Buzescu, Ion Finteșteanu, Mihai Popescu, Ion Șahighian, A. Pop Marțian, Beate Fredanov, Marietta Sadova, Paule Sybille, Alexandru Finți, Costache Antoniu, Moni Ghelerter, Dina Cocea. Fie-le amintirea binecuvântată!

Nu pot uita că aici am învățat că prietenia e uneori mai traică decât legătura de familie. Probă sunt cei 55 de ani de strânsă prietenie care mă leagă de profesorul Ion Toboșaru și de soția sa, Ani Toboșaru, prieteni la bine și la greu. O prietenie care mi-a întărit convingerea că omenia continuă să existe.

Închei, rugându-vă să-mi îngăduiți să închin simbolic prieteniei dintre teatrul israelian și teatrul românesc recentul meu volum, *Alte măști, aceeași piesă*, editat în limba engleză, sub egida Universității din Tel Aviv, o culegere selectivă de cronică de teatru din România (1964–1977) și din Israel (1978–2008).